

SOCIOLOGY

МІСТО ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ СОЦІОЛОГІЇ ТА УРБАНІСТИКИ

Міхно Надія Костянтинівна

канд. соціол. наук, доцент кафедри соціології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Україна, м. Дніпро

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8120-7182>

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/31052020/7060

ARTICLE INFO

Received 23 March 2020

Accepted 05 May 2020

Published 31 May 2020

KEYWORDS

the city, urban space,
urban studies, urban sociology,
the discourse of the city,
text of the city.

ABSTRACT

The main attention in this article is focused on outlining the dominant vectors of modern research on urban issues in sociological and urban discourses. Attention is paid to the peculiarities of the structuralist and constructivist directions of the analysis of the city. The urgency of applying the approach to the study of the textuality of urban space is emphasized. Some aspects of cultural-anthropological and network approaches to the study of the city are considered. The characteristic directions of researches of urban space within the limits of modern Ukrainian sociology and specifics of modern urban researches are outlined.

Citation: Mikhno N. K. (2020) The City as an Object of Research in Modern Scientific Discourse of Sociology and Urban Studies. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 4(25). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/31052020/7060

Copyright: © 2020 Mikhno N. K. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Місто як об'єкт наукових досліджень потрапляє у фокус уваги ряду наукових напрямів. В соціологічному та урбаністичному дискурсі присутній широкий спектр робіт міської проблематики. В теоретико-методологічному плані на особливу увагу, як приклад, заслуговують структуралістський та конструктивістський напрями. Так структуралістський аналіз міського життя має два різновиди: структурний функціоналізм і семантичний структуралізм. У першому варіанті місто виглядає як функціонально структурований простір – система зон життєдіяльності. У семіотичному структуралізмі місто виглядає як семіотична система – текст. Зображення містить два плани значень: культурно ратифіковані, загальнозначущі, виражені культурними кодами і значущі тільки для того, хто розглядає зображення. Зміст образу, таким чином, залежить від того, на що дивляться, хто дивиться і в якій ситуації це відбувається. Важливим фактором сприйняття середовища також є різні практики поведінки в міському середовищі – як раціонально-прагматичного, так і непрагматичного характеру: дозвільного, ігрового, перформативного (фестивалі, свята, протести та ін.), у ході яких відбувається інтерпретація: наділення значенням і сенсом фрагментів міського середовища. Мінливість і багатошаровість образу свідчать про те, що образ, особливо міста, це не поодинокий перцептивний акт, а когнітивна конструкція, яка відображає різні типи досвіду. У конструктивістській парадигмі у фокус уваги потрапляє роль соціокультурного фону як смислоутворюючого контексту. У цьому плані можна говорити про

такі моделі міста, як ціннісно-раціональний проект, міфологічний конструкт, ідеологічний проект, віртуальний проект, дизайн-проект іміджу міста. У феноменологічному горизонті артикулюється особлива процедура конструювання реальності – освоєння життєвого середовища. Сприйняття міського середовища являє собою не тільки когнітивне, а й інтенціональне відношення – процес конструювання реальності за допомогою додавання значущості її окремих фрагментах на деякому смислового полі [1, с. 63-64].

Результати дослідження. Міське середовище для сприйняття суб'єкта існує не само по собі, а носить реляційний характер: усі предмети середовища існують як елементи подій, які є значущими для суб'єкта сприйняття. Предмети міського середовища існують як елементи життєвого світу містян: вони свідчать, нагадують, вказують на те, що було, є або буде (має бути). Оскільки події як значуща система дій існують у смислового контексті, то при його втраті окремі фрагменти міського середовища втрачають свою виразність або навіть зникають для сприйняття. У цій парадигмі акцентується увага на активності як образу, так і суб'єкта сприйняття. Тут ми б виділили три найбільш обговорювані теми: ландшафт влади, соціальна пам'ять і соціальні проблеми, які у подальшому отримують більш детальну увагу. Тема взаємовпливу політики, економіки та міського ландшафту виникла в рамках неомарксистської соціології міста у роботах А. Лефевра [2], Д. Харвей.

За умови застосування підходу до розуміння міста як тексту варто враховувати, що даний модус представлений у двох формах. По-перше, історично формується інтегральний образ міста, виражений його культурно-історичними особливостями. Цей образ, слідом за А. Лефевром, можна назвати «іконічним», при цьому «важливо підкреслити, що поняття «іконічного» образу слід розглядати широко. «Іконою» може стати не тільки об'єкт, але і подія, і самі абстрактні поняття, з якими асоціюються ці об'єкти». Прикладом іконічного образу міста є його офіційні зображення. По-друге, місто як текст існує у вигляді безлічі соціально-семантичних ситуацій – варіантів інтерпретації суб'єктами сприйняття міського середовища в цілому та її окремих фрагментів – тексти міських спільнот, що виникають у процесі повсякденних практик проживання і переживання міського середовища. Відповідно, А. Лефевр висунув тезу, що простір виробляється, а не просто є як певна об'єктивна даність. Це відбувається в ході того, що він називав соціальним виробництвом міського простору, безперервним і суперечливим процесом, пронизаним політикою та ідеологією, творенням і руйнуванням і непередбачуваним взаємодією простору, знання і влади [3].

В свою чергу, функціональна організація міської повсякденності піддається критиці Ф. Броделем, А. Лефевром, М. де Серто, П. Акройдом та ін. У функціоналістському ключі простір міста розглядається в концепціях нового урбанізму. Практики створення міських креативних зон і побудови креативності в організації також пов'язані з функціоналізацією соціальних та економічних відносин. Відсутність одного чіткого центру, розосередження виробничих, торгових та рекреативних зон у різних районах міста (і одночасно їх консолідація в межах торговельних центрів), значущість швидкого переміщення з однієї частини міста в іншу, підвищення ролі технічних комунікацій, різні «симбіози» людини і неорганічних форм (наприклад, людина і офіс, людина і транспорт, людина і гаджети) — все це характеризує простір і виникаюча в ньому міське середовище – як посттрадиційне та постіндустріальне [1, с. 67].

Поряд з цим виразно простежується культурно-антропологічний підхід до міста як складного феномена з розгалуженими мережевими зв'язками та маятниковим рухом між різними полюсами. Так, З. Бауман [4] у статті з промовистою назвою «Місто страхів, місто надій» вбачає у стрімких змінах міського середовища своєрідну «перманентну революцію», що радикально змінює демографічну ситуацію, економічні й соціальні умови життя населення. На його думку, глобалізаційні процеси спричинили різке загострення між двома новоутвореними соціальними групами, межа між якими визначається вже не стільки протистоянням по лінії «багатство — бідність», скільки ступенем інтегрованості у глобальний контекст. Цим зумовлений своєрідний парадокс: владні відносини відбуваються у глобалізованому «просторі потоків», а інтереси людей дедалі більше концентруються у локальному «просторі місць».

Поряд з представленими вище концепціями досить вагоме місце в межах постмодерністської методологічної традиції займає мережевий підхід. Згідно з ідеями провідних теоретиків в області мережевого аналізу М. Кастельса, Р. Емерсона, Р. Коллінза,

Б. Уелмана, концептуальна ємність мережевої теорії припускає констатацію таких положень (відповідно до теорії М. Кастельса).

Цікаві варіації на тему потенційної еволюції міст виникли в урбаністиці у 50–60-х рр. ХХ ст. Саме тоді з'явився новий вид концепцій урбаністичного типу, які базуються на використанні просторових будівельних конструкцій. Серед концепцій цього періоду можна назвати «місто–структуру» І. Фрідмана, «просторове місто» групи японських метаболістів (Кензо Танге та ін.), «кібернетичне місто» Н. Шеффера, «біотехнічне місто» П. Солери, «місто–хмарочос» на 1,6 млн. жителів Ф. Райта, «тотальне місто» Ж. Бернара та ін. У даному випадку розроблялися такі ідеї, як місто, «підвішене» над землею на просторових конструкціях, «місто–міст» над річкою, затокою, океаном. Зображувалися міста із штучним мікрокліматом, що імітує природні умови, або, в іншому випадку, місто, виконане у вигляді однієї вежі, заввишки в декілька кілометрів. Інший приклад подібних концепцій – місто–лабіринт, усі будівлі якого зрослися поверхами, переходами транспортними магістралями. Саме в 50–60-х рр. в розвитку урбаністичних концепцій була досягнута деяка межа, коли більшість з них вже були швидше техноутопіями, а ніж практичною концепцією. У даному вигляді вони були вже мало придатні для реалізації на тому технічному рівні, який був досягнутий на той час. Наприкінці 60-х рр. спостерігається різкий спад творчих пошуків в цій області, що говорить про те, що основні шляхи урбанізації були вже визначені і пошуки в цьому напрямі вичерпали себе. Надалі загалом можна виділити три ключові підходи представляють окремий інтерес у контексті вивчення міста: «реляційний реалізм», «мобільний урбанізм», «теорію урбаністичних асамбляжів» [1, с. 70].

Провідні теоретики урбаністичних досліджень, зокрема Л. Мамфорд [5], розвиваючи думку про призначення міста, його головною функцією вважають трансляцію культурної спадщини людської цивілізації. Поряд із загальноприйнятими функціями міст вчений пропонує визначати важливіші, історично визначені й перевірені часом. У переліку специфічних функцій міста Л. Мамфорд визначає функцію притягування (місто збирає, притягує як магніт соціальних акторів і слугує полем для їхньої діяльності, максимально стимулюючи їх взаємодію); драматичного діалогу (місто розвивається через діалог, що підсумовує повноту життєвого досвіду); перемішування (різних культур, традицій, людей з різними заняттями, що створює ефект розширення можливостей людини), а також функцію матеріалізації та етеріалізації.

Визнаним авторитетом в галузі дослідження глобальних міст є професор Чиказького університету С. Сассен. Дослідниця висвітлює економічний, політичний, соціальний і культурний аспекти формування глобальної спільноти в містах. На основі її досліджень можна спробувати визначити тенденції розвитку як самих міст, так і глобальної системи в цілому. Окремо відзначимо, що П. Тейлор [6] зробив вагомий внесок у міські дослідження, піднявши проблему, яку він сам називає «очевидним кризою» досліджень світових міст. Він заснував впливовий і відкритий для зовнішніх фахівців дослідний центр в університеті Лафборо, покликаний вивчати зв'язки між численними містами світу, причому переважно – хоча і не виключно – за допомогою аналізу діяльності офісів найбільших компаній, що надають бізнес–послуги.

Також евристично цікаві ідеї, з нашої точки зору, пропонує Й. Терборн [7]. Зокрема І. Вершиніна, детально вивчаючи роботи даного вченого, підкреслює, що він розглядає міста як символічні форми, які беруть участь у формуванні ідентичності. Тим самим соціолог продовжує розвивати ідеї Л. Мамфорда, для якого міста є головними зосередженнями влади і культури, однією з функцій яких є здійснення символічної комунікації. Однак Й. Терборн критикує не тільки Л. Мамфорда, але також теорії світових і глобальних міст Дж. Фрідмана, П. Тейлора і С. Сассен, звинувачуючи останніх у тому, що вони приділяють надмірну увагу економічним процесам і розглядають міста – економічні центри у міжнародних мережах. Шведський соціолог заявляє про парадигмальну кризу економічного підходу до даної теми. Й. Терборн пропонує зовсім інший підхід до вивчення міст – у нього відбувається зміщення акцентів з економічних аспектів на політичні.

Відомий американський архітектор і урбаніст К. Лінч [8], починаючи з 60-х рр. минулого століття, здійснив серію досліджень, що мали на меті з'ясувати особливості сприйняття різними людьми одного й того самого міста – Бостона, Лос-Анджелеса, Нью-Джерсі. Він переконливо довів, що образ міста – категорія суб'єктивна, яка залежить від віку людини, її освіти, соціального статусу. Реальні деталі міського ландшафту слугують лише фоном, на якому кожен індивід вибудовує у своїй уяві картину міста.

Здійснений нами аналіз зафіксував ще широкий ряд цікавих та інформативних робіт з вивчення міст сучасними урбаністами. Більшість з них не є авторством суто академічних дослідників соціологічного профілю, але вони представляють та відображають саме міждисциплінарність та багатоплановість як одні з головних характеристик вивчення сучасних міст. Зокрема, ми пропонуємо звернути увагу на таких відомих авторів як Р. Флоріда, Й. Гела, Ч. Лендрі, С. Маккуайра, К. Стіл, П. Нокса та інших [1, с. 77–78].

Окремим прикладом послідовних досліджень у галузі міської проблематики є російський науковий дискурс щодо міста. Необхідно підкреслити, що за минулі десятиліття сформувалася російська школа урбаністики та групи дослідників, працюючих у межах соціології міста: В. Вахштайн, В. Глазичев, О. Трубіна, О. Запорожец, Н. Самутіна, Г. Ревзін, Д. Візгалов, О. Паченков, Г. Осадча, В. Ільїн, Я. Рощина та інші. Особливістю даної школи є те, що в своїх роботах російські вчені спираються як на дослідження зарубіжних урбаністів, так і на радянську традицію вивчення міста.

Важливим питанням також виявляється досвід вітчизняних українських вчених на шляху концептуалізації понять «місто», «простір», «урбанізм» та вивчення окремих векторів міської проблематики. Говорячи конкретно про вітчизняний досвід, зазначимо, що у галузі соціології міста працює низка відомих українських вчених, зокрема, йдеться про О. Макеєва, С. Матяш, І. Прибиткову, В. Белоусова, О. Міхеєву, О. Мусієздова, А. Петренко-Лисак, В. Середу, Ю. Сороку, Л. Малес, Д. Судіна, А. Демичеву та ряд інших. Останнім часом в Україні з'явилася низка наукових публікацій, у яких місто розглядається крізь призму соціокультурного підходу і які певною мірою врівноважують дослідження переважно демографічного та економіко-географічного спрямування. Колективна праця «Соціологія міста» створена дослідниками міста, які представляють донецьку, київську, львівську та харківську соціологічні школи, що наочно демонструє специфіку та розмаїття українських міст. Серед авторів Л. Малес, В. Середя, М. Соболевська, О. Міхеєва, Я. Пасько, А. Стрельнікова, І. Костенок, Ю. Сорока [1, с. 80–81].

Висновки. Простежується розвиток культурно-антропологічного підходу до міста, застосування акторно-мережевого підходу до дослідження міст, актуалізація вивчення глобалізаційних впливів на розвиток сучасних міст. У другій половині ХХ століття отримують інтенсивний розвиток міждисциплінарні дослідження міської проблематики – фокус уваги до дослідження міських просторів звертають і соціологи, і культурологи, і антропологи, і урбаністи та ін. Предметна сфера досліджень звертається до простору повсякденності міста. Підвищений інтерес до категорії «місто» фіксується в європейській, американській, російській, українській наукових думках. Науковий дискурс української соціології в напрямку вивчення міста активно залучає методологічні основи соціокультурного аналізу, феноменологічної парадигми, соціального конструктивізму. Цілком логічно, що інтерес до міської проблематики в Україні виходить за межі наукових викладок університетської, академічної спільноти. Місто стає об'єктом уваги дослідницьких установ та фондів, журналістських розвідок, урбаністичних та архітектурних центрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міхно Н. Місто як культурний текст: особливості семантики та синтагматики міського простору: монографія. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+». 2020. 423 с.
2. Лефевр А. Производство пространства. М.: Изд-во «Strelka Press», 2015. 432 с.
3. Лефевр А. Социальное пространство. *Неприкосновенный запас*. №2(70), 2010. URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2010/2/le1-pr.html>
4. Бауман З. Город страхов, город надежд. Логос. 2008. №3. С. 24 – 53.
5. Mumford L. The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects, New York, 1961.
6. Taylor P.J. Problematizing City/State Relations: Towards a Geohistorical Understanding of Contemporary Globalization. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 2007. 32 (2). Pp. 133–150.
7. Терборн Й. Как понять города: современный кризис и идея городов без государства. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2013. № 1.
8. Линч К. Образ города. М.: Стройиздат, 1982. 328 с.